

Latvijas Suoļo, 1939, Nr. 4.

A. Bumbērs.

413.-417. lpp.

Skolas mācības grāmata.

Mācības grāmata ikkatrā skolā un ikkatrā mācības priekšmetā ir galvenais mācības līdzeklis. Lai gan jaunākos laikos ne reti skolās lieto mācības līdzekļus, ar kuriem zināmā mērā grib aizstāt mācības grāmatu, kā piem., dažādas tabulas, gramofonu, projekcijas aparātu, kinoaparātu u. t. t., tomēr mācības grāmata savas nozīmes arī tagad nav zaudējusi. Tas ir tāpēc, ka vispārīgi gramofoni, kino, radio u. c. modernie izgudrojumi nevar aizstāt un izspiest Gūtenberga izgudrojuma — iespiestās grāmatas un laikrakstu, bet tos tikai papildina un veicina.

Neatlaidīgi gādādams par mūsu skolām un godā celdams grāmatu vispārīgi, mūsu **Valsts un Ministru Prezidents** ne vienreiz vien ir devis aizrādījumus un gādājis par to, lai mūsu skolās būtu labas, glītas un vieniem pieejamas mācības grāmatas. Drīz pēc 1934. g. 15. maija Izglītības ministrijā sāka darboties mācības grāmatu vērtēšanas komisijas. Katrā komisijā par priekšsēdētāju ir kāds Izglītības ministrijas direktors, bet kā locekļi ieiet — viens attiecīgās zinātniskās disciplīnas pārstāvis no Universitātes un otrs — kāds pazīstams skolotājs — pedagogs. Ikvienu grāmatu, kas ir domāta lietošanai pamatskolā, vidusskolā vai arodskolā, vērtēšanas komisija vispusīgi aplūko un novērtē, vai nu to atzīst par derīgu, vai atlaujot, vai nemaz neatlaujot lietot. Pamatskolām latviešu lasāmās grāmatas, sākot ar šo mācības gadu, ir standartizētas, bet citos mācības priekšmetos lielāko tiesu ir vairākas par derīgām atzītas vai lietošanai atlautas mācības grāmatas.

Lai ikviens skolotājs vajadzības gadījumā apzinīgi varētu izvēlēties, kuru no derīgām vai atlautām mācības grāmatām lietot skolā, viņam jābūt pilnīgā skaidrībā par mācības grāmatas lomu skolas darbā — un tā pašam objektīvi jānovērtē. Šā raksta nolūks ir īsumā izteikt šai jautājumā principiāla rakstura domas, neattiecinot to uz kāda viena mācības priekšmeta grāmatām un neminot atsevišķas grāmatas.

Mācības grāmatas nozīme un loma mācīšanā ir gan vispāratzīta un pazīstama, tomēr ir sastopami arī tādi skolotāji, kas skolā grib strādāt bez mācības grāmatas. Tāpēc daži vārdi par to nebūs lieki. Vai tad tiešām, lietojot dažādus uzskates līdzekļus un labas mācīšanas metodes, nevar iztikt bez mācības grāmatas, ar skolotāja dzīvo vārdu vien? Vai labam skolotājam nav iespējams tik dzīvi, tik interesanti, tik pamatīgi vadīt mācību, ka pēc mācības grāmatas nav nekādas vajadzības, ka tā klūst lieka? Atbildi dabūsim, ja paraudzīsimies tāda skolotāja darbā, kas neatzīst mācības grāmatu. Ja nav mācības grāmatas, tad skolēni cenšas atzīmēt, pierakstīt to, kas viņiem mācībā liekas tas svarīgākais.

To viņi grib rakstītā veidā sev uzglabāt, lai vēlāk, atkārtojot, tas nāktu palīgā viņu atmiņai. Šādas skolēnu piezīmes ir īsas, sarausītās, bieži vien neskaidras, tā kā vēlāk pats skolēns to nesaprot — vai saprot aplam. Ne reti skolotājs nāk palīgā un savrīgāko viņiem nodiktē. Šāda mācīšanas veida sekas jo spilgti varējām novērot pirmajos Latvijas gados, kad latviešu valodā mācības grāmatu vēl nebija un gribot, negribot bija bez tām jāiztieki. Mācības laikā pašu pierakstītās vai skolotāja nodiktētās piezīmes skolēniem vēlāk bija jāsakārto un jāpārraksta. Tā kā tas bija jādara gandrīz visos priekšmetos, tad šis darbs aizņēma loti daudz laika, un tādēļ vidusmēra (lai arī — centīgi, kārtīgi) skolēni ne reti pārpūlējās. Šīs piezīmes tomēr bija stipri kļūdainas kā satura, tā rakstības ziņā. Gala iznākumā skolēnu zināšanas bija paviršas, tās neapmierināja, un no piezīmēm bija sastādījusies mācības grāmata, tikai — samērā slikta. Tas pats novērojams arī tagad tādos gadījumos, kad skolotājs strādā „neatzīdams“ nevienas mācības grāmatas. Tā tad mācības grāmata skolas darbā ir radusies gluži dabīgi, un tās vajadzības un derīguma nevar noliegt. Lai gan pirmā vietā liekams skolotāja dzīvais vārds, tomēr tam blakus nostādāms arī labas mācības grāmatas teksts. Skolotāja loma grāmatai pilnīgi piekrīt zinību atkārtošanas un papildināšanas darbā. Lietojot mācības grāmatu, skolas mācību laiks izmantojams daudz lietderīgāk — un darbs rit daudz sekmīgāk, nekā strādājot bez mācības grāmatas. Mācības grāmatu nelietošanas negātīvās sekas, protams, ir atzinusi arī Izglītības ministrija un izglītības ministrs ir atkārtoti devis skolu priekšniekiem rīkojumu „aizrādīt skolotājiem un sekot, lai par pamatu priekšmeta mācīšanā būtu mācības grāmata.“

Nemot vērā, ka no mācības grāmatas kā no galvenā mācības līdzekļa diezgan ievērojami atkarājas skolas darba sekmes un ka mācības grāmatas nevar bieži mainīt, bet tā jāizvēlas ilgākam laikam — vismaz vairākiem mācības gadiem, — šīs grāmatas izvēle skolā jāizdara ar lielu apdomu. Pirms izšķiras par kādas mācības grāmatas lietošanu, skolotājam sīki un rūpīgi jāiepazīstas ar visām par derīgām atzītām un atlautām (šā priekšmeta) mācības grāmatām — un kritiski tās jāsalīdzina un jānovērtē.

Kādai vajag būt labai mācības grāmatai? Mācības grāmatu var vērtēt, raugoties uz to no dažādiem viedokļiem. Aplūkošu te svarīgākās prasības, kurās jāpilda ikvienai mācības grāmatai. Visspērs vērība piegriežama grāmatas saturam. To lielā mērā noteic skolas programma, tomēr arī programmas robežās tas var būt stipri dažāds. Ikviens mācības grāmatas saturam jābūt tādam, lai tas sekmētu vispārīgos skolas izglītības un audzināšanas uzdevumus, kā tie mums ir noteikti likumā par tautas izglītību. un, proti — lai tas palīdzētu izkopt skolēnu „intelektuālo, estētisko un tikumisko izglītību un audzinātu tos personiskā un sabied-

riskā krietiņibā, darba un tēvzemes mīlestībā un tautu un šķiru saprašanās gara.“ Grāmatas saturā, protams, nedrīkst būt rupju klūdu — faktiskiem datiem vajag būt pareiziem, saskanēt ar šolaiku zinātnes un citiem atzinumiem. Bez tam grāmatas saturam vajag būt skolēniem saprotamam, interesantam, pielāgotam vñiu vecumam un garīgai attīstībai. Saskaņā ar šiem vispārīgiem noteikumiem, grāmatas saturam jābūt rūpīgi izmeklētam un izsijātam. Satura plašuma ziņā mācības grāmata var būt ļoti konspektīva un saturēt vienīgi to, kas skolēniem tiešām jāiemācās, bet var tā būt arī plašāka un bez tā, kas skolēniem jāiemācās, saturēt īsumā visu to, ko viņi mācības stundā ir dzirdējuši un redzējuši, saturēt arī tabulas, ilūstrācijas, vingrinājumu uzdevumus u. t. t. Pirmā veida grāmatas skolēniem ir noderīgas, gatavojoties uz pārbaudījumiem, bet lietojot tās kārtējā skolas darbā, skolēni ne reti to saturu iemācās bez pārdomāšanas, pat bez saprašanas — „iekal“. Šāda veida grāmatas skolēniem parasti nepatīk. Par labākām jāatzīst otrā — plašākā veida grāmatas, kuļu saturā ir viss tas pats, ko skolēni pieraksta un atzīmē, ja grāmatas nav. Mācoties no šāda veida grāmatām, var gan gadīties, ka skolēni neatšķir svarīgākā no mazāk svarīgā un neizloba galvenā, kas tiem jāiegaumē. Šo trūkumu var labot, grāmatas satura dažādas daļas dažādi iespiežot; piem., svarīgāko var iespiest trekniem burtiem vai retināt. — I e k ā r t a s ziņā mācības grāmatai vajag būt sistēmatiskai, t. i. mācības vielas sakārtojumā jābūt ieturētai zināmai sistēmai. Vislabāk ir, ja sistēma, kas ir ieturēta mācības grāmatā, atbilst skolas programā ieturētai sistēmai. Atsevišķām grāmatas nodalām vajag būt metodiski apstrādātām. Pēc šādas grāmatas skolotājam ērtāk strādāt un skolēniem vieglāk atkārtot skolas darbā aplūkoto un vieglāk to iegaumēt. — V a l o d a i mācības grāmatā jābūt pareizai, skaidrai, izteiksmīgai un viegli saprotamai. Tai vajag būt arī piemērotai skolēnu attīstības līmenim. Tāpēc pamatskolu zemākajām klasēm domātās grāmatās valodai jābūt vienkāršai, ar īsiem teikumiem, bez svešvārdiem, bet vecākiem skolēniem domātās grāmatās var lietot arī komplikētākus izteiksmes veidus. Pareizrakstības ziņā mācības grāmatā jāievēro latviešu valodas pareizrakstības prasības, un tai jābūt bez klūdām. Tāpat arī nedrīkst būt daudz un rupju iespieduma klūdu. — Pašam i e s p i e d u m a m vajag būt skaidram un pietiekami rupjam (pārāk sīki burti neder). Attēliem un zīmējumiem mācības grāmatā jābūt glītiem, skaidriem, raksturīgiem, lai redzami izceltu to, ko ar attēlu vai zīmējumu grib sasniegt. Tabulām jābūt viegli pārskatāmām. Grāmatas papīram jābūt baltam un izturīgam, bet ūsējumam — glītam un stipram. Tā visam grāmatas ārējam ietērpam jābūt lietderīgam, vienkāršam un glītam. Lai mācības grāmata būtu pieejama ikvienam skolēnam, tās cenai jābūt pēc iespējas zemai. — Vispārīgi mācības grāmatai jābūt tādai, lai tā būtu skolēniem

ne tikai derīga, bet arī patīkama un pat miļa. Tas iespējams tad, ja grāmata ir radusies īsta un izglītota pedagoda skolas darbā, ja tās autors, to sastādot, un arī izdevējs, to apgādājot, ir strādājuši un izturējušies pret to ar dziļu saprātu, lielu rūpību un milestību.

Mācības grāmata kā galvenais mācības līdzeklis skolas darbā jāprot izlietot. Skolotājam gan nav verdziski jāturas pie mācības grāmatas un nav jāļauj tai nostātiens viņa vietā, kas notiek tad, ja skolotājs skolēniem vienīgi uzdod un atprasa pēc grāmatas no vienas vietas līdz otrai. Bet grāmata nav arī jāatstāj novārtā un neizlietota. Jaunam skolotājam pirmajos skolas darba gados gan diezgan cieši jāturas pie skolā lietojamās mācības grāmatas un, kā tas pa laikam mēdz būt, pašam pēc tās jāmācās — gan pilnīgi iegaumējot tās mācības vielu, gan, arī piesavinoties no tās praktiski, pašā darbā, mācīšanas metodes. Tādējādi laba mācības grāmata skolotājam noder kā praktisks vadonis darbā. Te gan jāuzsver, ka šī mācības grāmata nedrīkst būt vienīgais avots, no kā skolotājs smēl zināšanas, gatavojoties sniegt tās skolēniem. Nožēlojamī būtu tie skolēni, kuļu skolotājs zinātu kādā mācības priekšmetā tikai to, kas ir viņu mācības grāmatā! Tāpat arī metodiskā un didaktiskā ziņā ne vienmēr skolotājs varēs būt vienis prātis ar mācības grāmatas autoru. Lai arī kāda mācības grāmata skolā būtu, pat pēc paša skolotāja izvēles, tomēr, lietojot to, viņam vēl pie tās jāstrādā. Nevar nemaz būt tādas grāmatas, kas pilnīgi pildītu ikvienu skolotāja prasības un vēlēšanos, ja vien skolotājs, dzīvi, ar interesi, ar sajūsmu strādā un ievēro katrreizējos darba apstākļus. Vienmēr skolotājam nāksies mācības grāmatā pēc savas atzinuma dažas vietas izlaist, citas papildināt, vietām mainīt kārtību, dažā vietā pārstrādāt tekstu u. t. t. Šie grāmatas labojumi izdarāmi gan tikai tad, ja skolotājs ir noteikti pārliecināts par to pareizību un lietderību. Šis darbs ap mācības grāmatu nav viegls, tomēr tas arī skolotājam nes savu labumu. Šīnī darbā skolotājs iedzīlinās savu priekšmeta kursa saturā, atšķir vajadzīgo no liekā, izloba svarīgo, atrod skolēniem grūtās vietas un meklē celus, kā tās pārvarēt. Tā skolotājs pamazām izstrādā savu paša kursu — patstāvīgu un cēlu, kas ir vērtīgs ar savām metodiskām un didaktiskām īpatnībām.

Šis skolotāja darbs ap mācības grāmatu, protams, galvenā kārtā notiek skolēnu labā. Šīnī darbā pēc iespējas jāsaista arī paši skolēni un līdz ar to tie jāmāca mācības grāmatu lietot. Ne reti novērojams, ka skolēni tā neprot apzinīgi, lietderīgi izdarīt, un vai nu grāmatas tekstu iemācās no galvas, vai arī to tikai pavirši izlasa, domādami, ka — ja to, kas ir grāmatā, tie saprot, tad ar to pietiek. Skolotājam grāmatas parreizā lietošanā skolēni jāievada pakāpeniski. Sākumā skolotājs viņiem aizrāda, kas grāmatā no aplūkotās mācības vielas ir svarīgākais un kas tiem no grāmatas jāiemācās. Derīgi ir arī griezt skolēnu vērību uz

plānu, pēc kuļa mācības viela grāmatā ir apstrādāta un pēc kuļa arī viņiem vieglāk mācības vielu piesavināties. Dažreiz der zināmas vietas no grāmatas kopā ar skolēniem mācības stundā izlasīt un pārrunāt; to var darīt, piem., tādā gadījumā, ja skolotājs atrod, ka kāda vieta grāmatā ir ļoti laba un jauka. Skolotājam jāuzklausa un jāpieņem skolēnu aizrādījumi par tām grāmatas vietām, kas tiem ir grūtas un nesaprota-mas, un jāpalīdz kaut kādā kārtā šīs grūtības pārvarēt. Tā ievadīti mācības grāmatas apzinīgā lietošanā — skolēni vēlāk jau paši pratīs novērtēt mācības grāmatas noderīgumu un tās labās puses un trūkumus. Labu mācības grāmatu viņi tad uzskatīs kā labāko palīgu savu skolas darbu pildīšanā un savas personības veidošanā. Līdz ar to viņi iemācisies izlietot un novērtēt, cienīt un milēt ikvienu labu grāmatu.